

АРХІТЕКТУРА

УДК 72.01

DOI: 10.15587/2313-8416.2019.170841

АНАЛІЗ ТА ПОРІВНЯННЯ ПОНЯТЬ «СТИЛЬ» І «ЕКЛЕКТИКА» В ТЕОРІЇ АРХІТЕКТУРИ

© Т. Ф. Давідіч

Розглядаються поняття «стиль» і «еклектика» в теорії архітектури. Показано, що еклектика може розумітися як явище, стильовий напрям або творчий професійний метод в залежності від позиції дослідника і аспекту розгляду. У сучасний період між поняттями «стиль» і «еклектика» вже немає різкого антагонізму. За деякими ознаками еклектику можна вважати стильовим напрямом, в якому співіснують неостилістичні течії, відроджені за принципом «ревівалс». В основі формування стилю завжди лежить певна ідеологічна програма, постулати якої впливають на формування творчого методу

Ключові слова: принцип «ревівалс», історизм мислення, ідеологічна програма, стильовий напрям, творчий метод

1. Вступ

До теперішнього часу в теорії архітектури виявляється складна ситуація з поняттями «стиль» та «еклектика», тому що сучасні дослідники в своїх працях проявляють абсолютно різні до них ставлення. З часу, що відокремлює нас від революції 1917 року, виявилися різко відрізняючимися одна від одної точки зору на архітектурну еклектику. Поняття «еклектика» ще й сьогодні найчастіше зводиться до безглузлого змішання різностильових форм в межах одного архітектурного об'єкту. Нині питання про сутність архітектурної еклектики є як не можна більш актуальним, тому що хід часу постійно прискорюється і вже не залишається культурної можливості для формування і стабілізації будь-якого нового «великого стилю». Еклектика XIX-го століття, очевидно, і була своєрідним передвісником цієї складної сучасної ситуації. На сьогоднішній день, окрім сучасного явища «дигітальної архітектури» існує складний конгломерат вже сформованих стильових напрямків і течій, який, по-суті, являє собою певну «касу» для здійснення архітекторами можливостей професійного вибору, тобто, еклектики. Але для того, щоб правильно вибирати, треба робити це цілком усвідомлено, тобто потрібні конкретні знання про специфіку явища архітектурної еклектики як такого.

2. Літературний огляд

Серед теоретиків архітектури ще й досі не склалося однозначне відношення до поняття «еклектика». Зараз його найчастіше підміняють термінами «романтизм», «ретроспективізм», «історизм».

В західноєвропейській теорії архітектури автором роботи [1] був введений термін «романтичний класицизм», а автори робіт [2, 3] розглядали еклектику як його продовження.

Згідно [4] наприкінці XIX-го–на початку XX-го століть термін «еклектизм» трактувався як «напрямок у філософії, який намагається побудувати систему шляхом поєднання різних положень, запозичених з різноманітних філософських систем. «Такий еклектизм знаменує занепад філософської творчості й з'являється в історії зазвичай після того, як відомий принцип втрачає у свідомості людей свою силу й північний стан». За аналогією з філософським розумінням еклектика в архітектурі також стала вважатися «безпринциповим» поєднанням елементів, запозичених з різних історичних стилів.

В СРСР публікації, пов'язані з архітектурою еклектики, вперше почали з'являтися наприкінці 1920-х, потім – у 1950-ті роки. Для того періоду до еклектики було характерним негативне ставлення, яке було наслідком того, що склалося в період кризи еклектики XIX-го століття. Архітектура як еклектика, так і модерну вважалася згубною спадщиною капіталістичного минулого, явищем, яке відобразило собою стан кризи мистецтва й моральний занепад буржуазного суспільства. У найбільш ранніх роботах ставлення до еклектики мало виключно оцінний характер [5–7]. Роботи [6, 7] були тісно взаємопов'язані ідейно – в них засуджується «безпринципова» еклектика та «гіпертрофований декоративізм архітектурного декадентства» й бачиться подальша перемога раціоналістичного напрямку. Примат офіційної ідео-

логії робив результати досліджень заздалегідь передбачуваними. Автори пишуть про те, що в період XIX століття еклектика з'явилась завдяки залежності архітектури від волі приватного замовника та призвела до стильового розброду, на фоні якого «розповсюджувався» «згубний вплив космополітичного стилю модерн і буржуазного раціоналізму із Західної Європи» [5, 6].

У 1950-ті роки час розповсюдження еклектики в XIX-му столітті (1830–1890 рр.) став розцінюватися як сповнений достатньо хаотичними творчими пошуками період «безстилля», слідом за яким була нарешті знайдена стильова єдність міжнародного напрямку модернізму XX століття [8].

У зв'язку з цим особливо виділявся як прогресивний тільки раціональний напрям в архітектурі кінця XIX–початку XX століть. Функціонально-практична сторона архітектури вважалась «прогресивною», а стильова – «прикрашанням». «Розрив між прогресивною практичною стороною архітектури та художньою, яка деградувала внаслідок відсутності великих ідейних завдань, ставав все більшим, призводячи до перетворення архітекторів у декораторів, що прикрашали фасади й інтер'єри своїх споруд, в яких вже не було колишньої єдності практичної та художньої сторін, цілісності композиції й декоративного оздоблення» [9].

Наприкінці 1950-х–на початку 1960-х років, коли архітектура конструктивізму вже почала вважатися культурною спадщиною, в СРСР набули актуальності дослідження архітектури 1920-х років. Тоді в архітектурі еклектики стали бачити «важливий і закономірний етап переходу від епохи зональних і регіональних стилів до сформованої вже в XX столітті глобальної стильової системи» [7]. В роботі [10] термін «еклектизм» трактувався як «поєднання різнорідних художніх елементів, [яке – Т. Д.] зазвичай має місце у період занепаду великих художніх напрямів».

В роботі [11] еклектика вже розглядається як особливий художній феномен, як самостійний етап у розвитку російської архітектури. Автор вважає, що еклектизм мав свої художні витoki та соціальні причини й був пов'язаний з особливостями художнього мислення того часу, з філософськими й естетичними течіями й суспільними поглядами, завдяки чому і сама стала відігравати велику соціальну роль. Ментальною причиною появи еклектики автор називає історизм мислення, в рамках якого проявилась опора на світову художню культуру.

У роботі [12] виявлено деякі особливості композиційної системи еклектики, виокремлено систему основних уявлень й ідей, пов'язаних з особливостями світорозуміння, характерними для цього часу. Архітектори-еклектики вже не розцінюються як «безпринципові». Автор вказує, що новий тип замовника та нові функції будівель виникли в результаті соціальної еволюції суспільства, характерної як для Росії, так і для Європи. Основою еклектики стала естетика розкоші, котра вийшла зі сфери королівських і царських палаців і розповсюдилась на соціальну сферу нових заможних замовників-буржуа. Критика еклектики у 1860–1870 рр. призвела до того, що змішування різноманітних стилів поступилося місцем викорис-

тання більш чистих «неостилів». З'являлось уявлення про необхідність відповідності між функціональним змістом і стильовими формами будівель.

Автор роботи [13] відзначає, що архітектурі притаманне періодичне звернення до історичної пам'яті та вважає, що історизм – це тенденція, що проходить через усі періоди розвитку архітектури. Дослідник розглянув в історичному розвитку (від епохи Ренесансу до кінця XX ст.) проблему використання досвіду, традицій і образів минулого при вирішенні сучасних завдань архітектури. Нова думка, що була висловлена автором, полягає у тому, що історична архітектурна форма є соціально орієнтованою. Вона закріплює певні ідеальні уявлення, соціальні цінності та форми поведінки людей, акумулює в собі смислові значення, пов'язані з процесом розвитку художньої культури. Системи форм, пов'язані з об'єктами і досвідом історії, використовуються для створення нових формальних мов, що виражають культурні змісти вже нових епох, маючи певне співвідношення з актуальними ідеями й цінностями.

На сьогодні мистецтвознавці дотримуються визначення «стиль історизм», а еклектику вважають його методом. Вважається, що термін «стиль історизм» введено в історію мистецтва в 1925 р. Запропоновано розрізнати історизм як спосіб мислення, а еклектизм як художній метод, підкреслюючи, що еклектизм сам по собі не є самоціллю – він є методом, яким користується історизм як засобом самовираження [14]. Поняття «стиль історизм» на пострадянському науковому просторі було введено автором роботи [12], який охарактеризував метод історизму як «вибірковий, аналітичний, той що припускає волюне, диференційоване використання спадщини минулого».

Автор роботи [15] пише, що «поняття «еклектизм» – буквально, «вибір»: є синонімічним до поняття «стиль історизм» в російському мистецтвознавстві, ... походить від грецького «*eklektikos*» – «той, що вибирає». ... Зараз в російському мистецтвознавстві воно практично вийшло з ужитку, і також замінюється терміном стиль «історизм».

Автор роботи [16] пише: «Термін «історизм», на жаль, майже всюди витісняє термін «еклектизм». У той час як поняття «історизм» ніяк особливо не характеризує епоху еклектизму (архітектура завжди в тій чи іншій мірі є «історичною»), а термін еклектика (*eklektikos* – той, що обирає) точно відображає панівний метод цього періоду – метод «розумного вибору».

Автор роботи [17] зазначив, що «негативне ставлення, що склалося, а також однобічне розуміння еклектики тільки як поєднання стилістично різнорідних архітектурних форм, призвело до того, що загальноприйнятий сучасниками цього явища термін «еклектика», який у вітчизняній науці став визначенням архітектури 40-х–80-х рр. XIX ст., був замінений у західному мистецтвознавстві терміном «історизм». ... Введення терміну «історизм» продовжило сумну традицію використання архітектурною наукою вже існуючих термінів з довільним трактуванням їх первісного змісту. Як показав автор, термін «історизм» у своєму початковому філософському сенсі означає

лише визнання того факту, що все змінюється в часі, тобто має свою історію. Автор у іншій своїй роботі [18] вважав також еклектику перехідним явищем, якому притаманно виникати в архітектурі в періоди пошуків нової архітектурної мови. Стиль та еклектика – це явища, які представляють собою взаємодоповнюючу пару і змінюють в часі одне одного.

Автор роботи [19] у визначенні «історизм» зацентрував увагу на зверненні у певні історичні часи до традицій, що історично склалися, з метою створення національного стилю в архітектурі та інших видах мистецтва країн Європи. На його думку, термін «еклектика» неповно характеризує епоху і слід надавати перевагу терміну «історизм», як більш цілісному.

Таким чином, стає зрозумілим, що термін «історизм» для позначення стилю архітектури 1830–1890 рр. виявляється спірним. Він з'явився в сучасні часи тому, що раніше прийнятий термін «еклектика» був дискредитований тривалим упередженням й ідеологічно забарвленим ставленням до неї.

Стосовно до понять «стиль» і «еклектика» в мистецтвознавстві та теорії архітектури можна відзначити, що традиційно вони протиставлялися. Стиль як специфічна категорія мистецтва взагалі й архітектури зокрема, один з принципів їх історичного розвитку, був усвідомлений теоретиками лише після появи у 1717–1768 рр. досліджень автора роботи [20]. У філософській трактовці «стиль» є найбільш місткою історико-художньою категорією та розуміється як художнє вираження типу естетичної свідомості, зумовленої історично. У мистецтвознавстві XX ст. стиль представлявся як цілісна художня система, що володіє як зовнішньою (формальною), так і внутрішньою (змістовою) єдністю. Поняття «архітектурний стиль» традиційно включає характерні для кожного часу прийоми побудови планів і об'ємних структур, використання певних будівельних матеріалів і конструкцій, типових архітектурних форм і способів їх поєднання.

Найбільш широке визначення поняття «стиль» дає автор роботи [21]. «Стиль мистецтва – це гранично загальне фундаментальне визначення організаційних установок, принципів і форм художнього мислення і творчості, характерних для певного історичного періоду культури. У своєму поєднанні вони утворюють стійку структуру, яка зберігає основи виразності творів мистецтва, що виникли в ту чи іншу епоху». В якості втілення просторового образу світу складається культурно-історична парадигма епохи. Художній стиль відображає принципи і методи пізнання, що відрізняють кожну епоху. Їм відповідають принципи і методи створення художніх композицій в нових і провідних видах мистецтва. Стильова архітектура може уявлятися як матеріалізована історична пам'ять. Поняття стилю об'єднує все розмаїття художніх методів певної епохи в цілісну систему. І далі, в межах загального інтернаціонального (великого) стилю можна виділити національні та місцеві школи, індивідуальні стилі великих майстрів [21].

Сучасні теоретики архітектури все частіше визначають стиль як «мову епохи». Архітектура розуміється ними як інформаційно-комунікативна знакова система, а історія стилів – як історія зміни цих мов.

Висловлюються думки про те, що для стилю, так само як і для вербальної мови, мають бути справедливими поняття фонетики, морфології та синтаксису [22]. Автор роботи [23] приходить до висновку, що «теорія стилю досі не розроблена, саме поняття «стиль» не має чіткого трактування, що дозволяє оцінити його і як складне явище, і як історичний процес в їх сукупній динамічній цілісності».

Автор роботи [24] писав, що поняття «стиль» має невизначені межі, його важко застосувати до конкретної сфери творчості. Процеси стильоутворення визначаються загальними передумовами – соціальними, ідеологічними, технічними, психологічними, суб'єктивно-творчими та ін. Сформований стиль «існує як система ознак, що зовні сприймаються і легко впізнаються» [24].

Згодом досить жорстке (суто формалістичне) трактування терміну «стиль» відчуло значних змін. Один з провідних сучасних теоретиків архітектури у своїй роботі [25] пише про те, що «сучасне мистецтвознавство відійшло від тієї моделі науки, яка була вироблена у рамках формальної школи. Під формою сьогодні розуміється форма значуща, і визначити стиль – значить визначити його зміст» [25]. У рамках такого розуміння єдності всіх напрямків архітектури еклектику можна розглядати як єдність семантики і смислового змісту, робочого методу, а не просто як формальну єдність. І таке розуміння значно зближує поняття «стиль» і «еклектика». У середині 1980-х років з'явилося поняття «стиль епохи», яке відображає єдині для історичної епохи принципи світосприйняття й творчого мислення. Це було поняття більш широке, ніж традиційне поняття «стиль» у обмежено-формальному його розумінні. «Стиль епохи» втрачає критерій єдності форми, характеризуючи собою все різноманіття художньо-пластичних проявів і форм бачення певної епохи» [26]. З тієї пори деякі дослідники стали вважати еклектику XIX ст. своєрідним «стилем епохи», в якому вже є необов'язковою формальна єдність – для неї є достатньою суцільна єдність характеру пластичних форм. Автор роботи [26] вважав, що «Стильова єдність, що розуміється як одноманітність стильоутворюючих форм, в еклектиці остаточно втрачає значення. Регламентація і канонічність відкидаються на користь свободи вибору. ... Перемагає настанова на принципову неоднорідність стильових форм і вільне запозичення їх в минулому досвіді архітектури. Це асоціюється зі свободою самовираження особи, зламом станових бар'єрів».

Автор роботи [27], відповідно до стильової теорії А. І. Каплуна, називає еклектику «стилем історизм» і вважає його «стилем епохи» 1830–1890 рр., самостійною художньою системою, яка володіє формальною, образною і функціональною єдністю. Зміни у розумінні архітектурної еклектики можна представити у вигляді схеми, яка представлена на рис. 1.

Поступові зміни в теоретичному розумінні архітектурної еклектики, що відбулися з кінця 1920-х років до сучасності, свідчать про те, що до цього часу не існувало більш-менш точного визначення цього явища, тому що ніколи ще не було проведено його історико-генетичне дослідження.

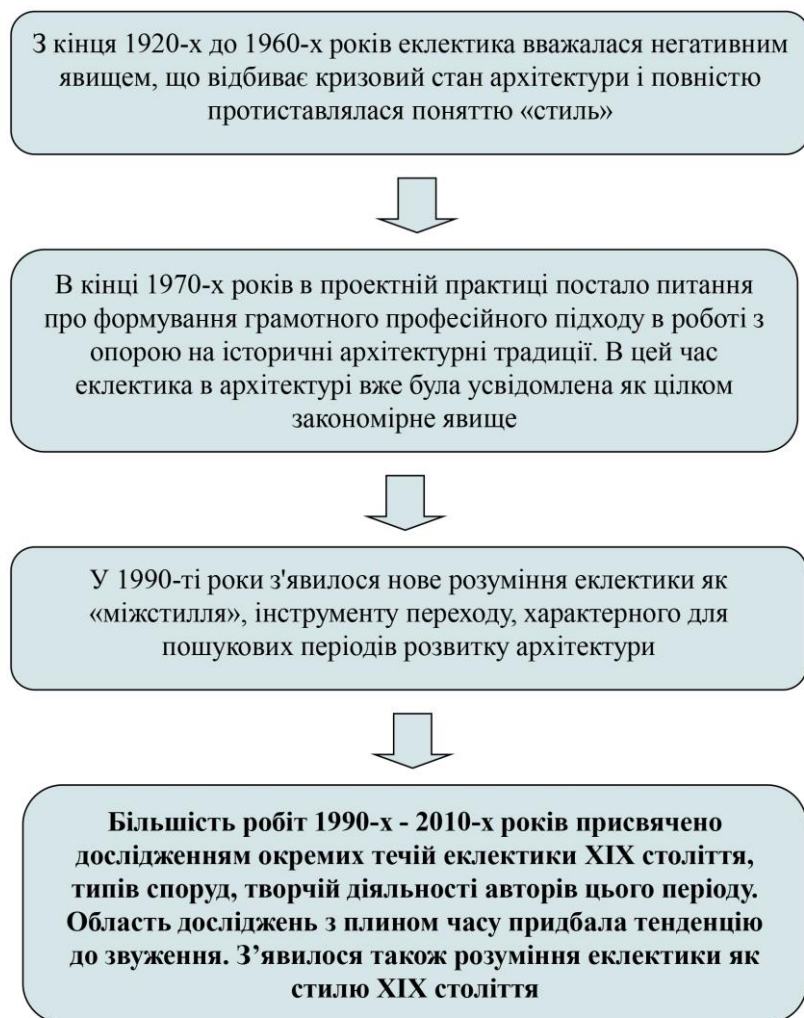

Рис. 1. Зміни в розумінні еклектики як явища в архітектурі, які відбулися з кінця 1920-х до 2010-х років

3. Мета та задачі дослідження

Мета дослідження – дати найбільш сучасне трактування поняття «еклектики» в архітектурі, спираючись на аналіз теоретичних концепцій попередніх дослідників.

Для досягнення мети були поставлені такі задачі:

1. Прослідити, як історично змінювалися поняття «стиль» та «еклектика» в теорії архітектури.
2. Шляхом логічних міркувань визначити сутність явища еклектики в архітектурі.

4. Розгляд поняття «архітектурна еклектика»

Для того, щоб зрозуміти дійсну сутність еклектики як явища, необхідно розглянути її в найширшому історичному контексті. Будь-яке явище виникає не випадково, а завжди з якоюсь метою. Були свої цілі і у архітектурної еклектики. В історії архітектури можна виділити декілька різних її типів, які були орієнтовані на вирішення певних творчих завдань. Зміна соціально-культурного контексту завжди веде до розширення арсеналу цих завдань і, відповідно, – до пошуків засобів для їх вирішення. Досить часто архітектурні форми, запозичені з стилів минулих епох,

семантизувались. Тобто, їм надавалися функції виразної художньої мови, через яку передавалися певні культурні змісти, тобто здійснювалося ментальне «відсилання» суб'єкта, що сприймає архітектурний твір, до найцінніших надбань тієї чи іншої історично сформованої культури. Починаючи з епохи італійського Ренесансу елементи цієї мови – архітектурні форми і їх поєднання – почали представлятися в трактатах і спеціальних каталогах з метою їх вивчення і подальшого використання. Так почалося формування еклектики як свідомого методу формоутворення.

Еклектику як явище в архітектурі можна розглядати як таке, що розвивається – в процесі різноманітних його історичних проявів (від античності до сучасності). Для ранніх стадій розвитку цього явища було характерним «природне» змішання різних стилів в процесі творчих контактів майстрів у будівельній практиці. В епоху італійського Ренесансу склався вже свідомий еклектичний підхід до формоутворення, коли вибір засобів формоутворення зорієнтувався на національну античну спадщину, що видобувалася археологічно. В епоху бароко і рококо елементи еклектики з'являлися задля надання оточуючому простору театралізованих якостей, які призвані були збуджува-

ти у глядача певні емоційні відгуки за допомогою незвичних архітектурних форм та яскравих кольорів.

В епоху, яка почалася з 1830-х років, еклектика вже виступає у якості методу, який спеціально вивчався в архітектурній школі. Стабілізація такого методу практично на ціле століття дала привід деяким дослідникам вважати еклектику стилем «історизм», в якому паралельно співіснують багато різноманітних течій [27–29].

Вирішення питання по те, що таке є архітектурна еклектика: явище, стиль чи метод можуть бути різними в залежності від мети, яку ставить перед собою дослідник та окреслених меж дослідження. Має також значення, чи вивчається матеріал на великому історичному відрізку (що пов'язано з характеристикою епохи), чи на невеликому. Наприклад, вивчення творчості окремого майстра, вивчення принципу чи прийому формоутворення (на матеріалі окремого твору або групи творів). Або вивчення самого процесу стильоутворення, що пов'язаний з формоутворенням, але – більш широким, що включає в себе вивчення світоглядних, технологічних, комунікативних і т. п. аспектів архітектурної творчості. Відповідно, в одних випадках еклектика виступатиме як явище, в інших – як сукупність течій (напрямок), в третіх – як підхід, в четвертих – як метод роботи. Ще однією суттєвою різницею між стилем і еклектикою є те, що в основі формування стилю завжди лежить певна ідеологія, програма, на основі якої складається творчий метод, характерний для даної епохи або історичного періоду. У нову епоху ідеологія, на основі якої був сформований даний стиль, вже не є актуальною. Тому вторинне відродження («ревівалес») стильових форм, що історично склалися, – це і є еклектика, тобто «вибір» формальних зразків з раніше сформованого арсеналу архітектурної практики.

Професійне трактування поняття «еклектика» також залежить від аспекту розгляду. В епоху італійського Ренесансу еклектичний підхід був явищем, що розвивалося, і на його основі поступово склався новий стиль «ренесанс». У європейських країнах здійснився формальний синтез італійського варіанту ренесансу з місцевою будівельною традицією – таким чином з'явилися місцеві варіанти нового стилю. У XVII-му столітті різні стильові смаки допомагали значно урізноманітнювати типізовані класицистичні схеми. У XIX-му столітті, коли в архітектурній школі була освоєна методика навчання «створенню фасадів» в різних історичних стилях, кожен архітектор міг легко робити такі проекти, користуючись допомогою увражів. В них були представлені композиційні фрагменти будівель – представників різних історичних і національних стилів та локальних стильових течій. Можливо, цю еклектику можна назвати «стилем роботи» або творчим методом, взятим на озброєння.

Вважати еклектику стилем, явищем або методом – це залежить від позиції дослідника, від епохи, яку він розглядає. Наприклад, конструктивізм заявляв себе як метод, але в кінці кінців перетворився на стиль, тобто став набором характерних формальних ознак і композиційних прийомів формоутворення [30]. Автор роботи [31] виражає думку, що стиль по-

винен з'являтися сам собою в результаті застосування певного методу. Метод не займається формостворенням – в результаті його застосування форма повинна скластися якби сама собою як результат загального стратегічного підходу, застосованого в процесі проектування. Наприклад, конструктивісти вважали, що форму визначає функція, характер процесів, які в ній здійснюються.

Автор роботи [32], описуючи процес створення проекту Харківського інженерно-будівельного інституту, докладно розповів про те, як правильна організація всіх функціональних процесів, що відбуваються в будівлі, визначила характерну структуру її форми. Стильовий же підхід до формоутворення, характерний для XIX ст., займався складанням і комбінуванням різних способів, характерних для різних епох стильових форм та їх стійких поєднань. Цей підхід, (або вже можна сказати, метод роботи), починаючи з 1930-х років знов відродився – він переміг конструктивізм і дозволив досить легко перетворити конструктивістські коробки на будівлі неоренесансної стилістики за рахунок аплікативного накладання на їх фасади добре впізнаваних, здебільшого, класицистичних стильових елементів (прикладом можуть слугувати багато «переодягнених» будівель конструктивістської стилістики у Харкові (Україна) 1950–1970 рр.).

Як вже було показано вище, традиційно поняття «стиль» та «еклектика» були антагоністами. Стилем вважалася достатньо стійка спільнота формотворчих засобів – самих форм та композиційних прийомів їх поєднання. Як було показано вище, сучасні дослідники вже не проводять такої різкої межі між ними. Про відношення стиль-еклектика в сучасному розумінні можна сказати, що по своїй суті вони виявляються діалектичною парою. Еклектизм зароджується на фоні пануючого стилю тоді, коли його засоби виявляються недостатніми для вирішення архітектурою нових завдань, які виникають кожного разу зі зміною соціально-культурного контексту. Далі (на основі еклектичного підходу) або формується новий стиль (як це сталося в епоху італійського Ренесансу), або становище еклектизму на деякий час стабілізується, та всередині його складаються певні принципи та прийоми проектної діяльності (як це сталося у XIX-му столітті). Тоді, починаючи з вже з середини 1820-х років, еклектичний метод почав формуватися на основі накопиченого практичного досвіду і надалі став надовго зафіксованим в системі архітектурної освіти, яка була націленою на виховання в учнів умінь «створювати фасади». В її межах стиль почав вивчатися як мова, лексика. Історичні стилі спеціально вивчалися в процесі закордонних вояжів студентів та випускників-архітекторів.

З другої половини XIX-го століття архітектурна еклектика перетворилася на епохальне явище, всередині якого склалося багато стилістичних напрямків і течій. Очевидно тому автор роботи [27] назвала еклектику XIX-го століття «стилем історизм» [27], підкреслюючи тим самим, що в цей час історія архітектури виступила для архітекторів джерелом формальних засобів для подальших творчих інтерпретацій.

Історичні стилі в цей час обиралися свідомо для вирішення конкретних творчих завдань. Це була досить жорстка за характером вираження сукупність неостилів, які інтерпретували для нової архітектурної типології формальні ознаки історично сформованих архітектурних мов. Стилистика найчастіше задавалася спочатку як бажана мета проектної роботи. Отже, швидше за все, «історизмом» можна назвати не «стиль XIX століття», а епохальне явище багатостилля, сукупність неостилів, відроджених за принципом «ревівалс», характерні формальні ознаки яких давали можливість відрізнити їх один від одного як досить локальні групи, застосування яких обмежувалося певними архітектурно-типологічними колами.

Великі «стилі епохи» (за автором роботи [26]) відрізняються тим, що вони пронизують собою не тільки архітектуру, а й всю решту сфери людської творчої діяльності (прикладом можуть слугувати готика, класицизм, бароко, модерн). Еклектика такими властивостями не володіла. В епоху еклектики XIX-го століття мали місце різноманітні історичні стилізації, які спиралися не на єдину ідеологію або базову естетику, але на різні індивідуальні смаки замовників. І видавалися збірки, в яких були представлені багатим замовникам на вибір зразки архітектурних стилів як фасони одягу в каталогах мод. З іншого боку, еклектика XIX ст. було своєрідним продовженням доктрини класицизму, згідно з якою все, що створюється мистецтвом, розумілося як «наслідування природі, виправленої за античними зразками». З появою історії архітектури як науки античні зразки змінилися множиною інших. Обмежений стилістично зразок був замінений об'єктом вибору. Цим пояснюється поступовість переходу від зрілого класицизму до еклектики через ампір і романтичний класицизм.

5. Результати дослідження та обговорення

На основі проведеного літературного огляду представляється, що називати еклектику «стилем» є не достатньо коректним, так як досить довгий час поняття «стиль» і «еклектика» були протиставлені одне одному. Стилем називалася відносно стійка система форм і композиційних прийомів їх організації, яка легко «читається» зовні. Кожна більш-менш культурно грамотна людина легко може відрізнити готику від класицизму за їх зовнішніми проявами в архітектурній формі. А от псевдоготику від справжньої готики непрофесіоналу відрізнити буває досить важко. Візуальне сприйняття засновується на швидкому охопленні найбільш характерних формальних відмінностей від інших спільнот. Тому еклектику називати «стилем» (або стильовим напрямом) можуть тільки професіонали, які знають, що вона стала попередницею модерну і модернізму, які були вже не стилями, а стильовими напрямками, що містили в собі багато течій. Саме в цьому і полягає складність та перехідність явища еклектики XIX-го століття: епоха «довгограючих» історичних стилів вже завершилася, а епоха великих стильових напрямків – ще не розпочалася. Епоха еклектики XIX-го століття стала епохою різноспрямованих пошуків новизни, які проходили в атмосфері творчих суперечок і зіткнень різних ментальних підстав архі-

тектурного формоутворення, коли старі (класицистичні) засоби архітектурної композиції поступово змінювалися новими, еклектичними, стильове оздоблення фасадів спочатку розквітло пишним цвітом, а потім почало поступово «опадати» з них, як непотрібне лушпиння, оголюючи пророслий зсередини конструктивний каркас і первинні (архетипічні) форми, далі осмислені у післяреволюційному «ВХУТЕМАСі» (Всесоюзних Художньо-Технічних Майстернях). Це дійсно був процес, протягом якого здійснювалися творчі апробації різноманітних принципів та прийомів формоутворення. І цей досить динамічний процес несправедливо назвали «творчим застоєм», «безстиллям», «безсмаковою мішаниною стилів». Поява спеціалізації цивільного інженера, втрутившись в цей процес, відкрила виразну мову новітніх архітектурних конструкцій і сприяла появі і популяризації нової естетики архітектурної форми, що швидко призвело до кризи еклектичного методу формоутворення. Та згодом сталося так, що він відроджувався ще не раз.

У підсумку слід констатувати, що різні позиції дослідників дозволяють застосовувати до поняття «еклектика» характеристики як явища, так і стилю, що говорить про достатню широту її проявів як творчого підходу в архітектурі.

6. Висновки

1. Показано, що поняття «стиль» та «еклектика» в теорії архітектури, починаючи з кінця 1920-х років, змінювалися таким чином:

- поняття «еклектика» протиставлялося поняттю «стиль» і вважалося негативним явищем, яке свідчить про занепад архітектури, її кризи;

- еклектика стала вважатися явищем «міжстилля», характерним для процесу переходу від старої архітектурної парадигми до нової;

- еклектика стала вважатися своєрідним стилем чи стильовим напрямком, характерним для XIX ст.

2. Визначено, що еклектизм як творчий підхід до формоутворення проявився в архітектурі в ранні періоди його розвитку як природне або штучне явище, але з часом еклектика набула рис цілком усвідомленого творчого методу. Розглядаючи еклектику як історичний процес, можна зрозуміти, що формування еклектичного проектного методу XIX ст. було підготовлене попередніми еклектичними підходами, які історично склалися з різних приводів та існували для різних цілей. До цих підходів ще не застосовувався термін «еклектика», але по своїй суті, вже починаючи з епохи італійського Ренесансу, вони представляли собою саме «вибір» архітектурних засобів з арсеналу минулого для вирішення актуальних завдань сьогодення. Найчастіше цей вибір давав можливість отримувати архітектурні форми, які володіють значною новизною та певними значеннями в порівнянні з традиційними для даної епохи або даного регіону. По закінченню епохи Ренесансу ремісничий характер організації діяльності майстрів-будівельників і вся будівельна практика, яка була пов'язана, в основному, з методом копіювання і відтворення зразків, змінився більш творчим за своїм характером «мистецтвом

створювання фасадів» (італ.: «compositio»). Це мистецтво стало культивуватися в рамках відкритих в провідних європейських країнах академій мистецтв. До кінця XVIII ст., коли в архітектурну професію, завдяки працям автора роботи [20], увійшло поняття «стиль», провідний класицистичний метод «складання» архітектурних композицій з окремих частин став все більше зв'язуватися з використанням елементів, отриманих шляхом «розумного вибору» з

відкритого архітекторами історичного арсеналу стилів. Нова система професійної освіти стала цілеспрямовано культивувати практику вивчення історичних архітектурних стилів і творчого оперування їх формальними зразками.

Вибір та використання стилістично виражених форм і композиційних прийомів формоутворення як елементів виразної архітектурної мови – це і є еклектика як вже складений творчий метод.

Література

1. Giedion S. Spätbarocker und romantischer Klassizismus. München: Bruckmann, 1922. 240 p.
2. Hitchcock H. R. Early Victorian Architecture in Britain. New York, 1976. 50 p.
3. Mignot C. Architecture of the 19th century. Tashen verlag, GmbH, 1983. 322 p.
4. Брокгауз Ф. А., Ефрон И. А. Энциклопедический словарь. URL: <http://www.vehi.net/brokgauz/>
5. Хомутецкий Н. Ф. Архитектура эпохи империализма (конспект лекций): 1937/38 учебный год: На правах рукописи. Ленинград: Архитектурный фонд Союза сов. архитекторов. Курсы повышения квалификации архитекторов периферии, 1938. 32 с.
6. Хомутецкий Н. Ф. Архитектура России с середины XIX века по 1917 год (по материалам Москвы и Петербурга): автореф. дис. ... д-ра архитект. Ленинград, 1955. 32 с.
7. Пунин А. Л. Идеи «рациональной архитектуры» в теоретических воззрениях русских зодчих второй половины XIX–начала XX вв.: автореф. дис. ... канд. архитект. Ленинград, 1966. 28 с.
8. Хан-Магомедов С. О. Архитектура советского авангарда. Книга 1. Проблемы формообразования. Мастера и течения. Москва: Стройиздат, 1996. С. 22–24.
9. История русской архитектуры / ред. Безсонов С. В. Москва: Гос. изд-во литературы по строительству и архитектуре, 1956. 614 с.
10. Большая советская энциклопедия. URL: <http://bse.sci-lib.com/article125562.html>
11. Борисова Е. А. Русская архитектура второй половины XIX века. Москва: Наука, 1979. 319 с.
12. Кириченко Е. И. Русская архитектура 1830-х–1910-х годов. Москва: Искусство, 1978. 295 с.
13. Иконников А. В. Историзм в архитектуре. Москва: Стройиздат, 1997. 559 с.
14. Meier-Oberst E. Das neuzeitliche hamburgische Kunstgewerbe in seinen Grundlagen. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte des 19. Jahrhunderts. Hamburg: Thormann, 1925. 394 p.
15. Савицкая Т. Е. Понятие «историзм» и современные музейные практики (на материале коллекции Радищевского музея в Саратове): сб. ст. по мат. Всерос. конф. // Град Китеж русского искусства. Саратов, 2016. С. 155–156.
16. Тубли М. П. Так все же – «стиль» или «эпоха»? // Архитектурный альманах. 2018. № 3. С. 18–26. URL: <https://archi.ru/lib/publication.html?id=1850570183>
17. Горюнов В. С. Эклектика или историзм. К вопросу о терминологии историко-архитектурных исследований: сб. ст. междунар. науч. конф. // Архитектура эпохи историзма: Традиции и новаторство. Санкт-Петербург, 2012. С. 7–11.
18. Горюнов В. С. Историзм в архитектуре. Историософский аспект // Вестник гражданских инженеров. 2012. № 1. С. 9–13.
19. Савельев Ю. Р. «Византийский стиль» в архитектуре России. Вторая половина XIX–начало XX века. Санкт-Петербург: Лики России, 2005. 272 с.
20. Винкельман И.-И. История искусства древности. Москва: ИЗОГИЗ: ОГИЗ, 1933. 432 с.
21. Бергер Л. Г. Пространственный образ мира (парадигма познания) в структуре художественного стиля // Вопросы философии. 1994. № 4. С. 114–128.
22. Ремизова Е. И. Понятие о множественности архитектурных языков // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті. 2000. № 2-3. С. 182–188.
23. Лосев А. Ф. Проблема художественного стиля. Киев: «Collegium», «Киевская Академия Евробизнеса», 1994. 286 с.
24. Хан-Магомедов С. О. Стилевое единство или эклектика? // Декоративное искусство СССР. 1981. № 4. С. 19–21.
25. Ревзин Г. И. Неоклассицизм в русской архитектуре начала XX века. Москва, 1992. 168 с. URL: <http://books.totalarch.com/node/1888>
26. Каплун А. И. Стиль и архитектура. Москва: Стройиздат, 1985. 232 с.
27. Кириченко Е. И. Историзм – стиль архитектуры XIX столетия: сб. ст. междунар. науч. конф. // Архитектура эпохи историзма: традиции и новаторство. Санкт-Петербург, 2012. С. 12–23.
28. Кудряшова И. В. Романтический метод в западноевропейской архитектуре XIX века: автореф. дис. ... канд. архитект. Харьков, 2007. 20 с.
29. Лінда С. М. Историзм у розвитку архітектури: автореф. дис. ... д-ра архитект. Львів, 2013. 36 с.
30. Шило А. В. Вопросы стиля и метода в теории и практике конструктивизма. Художня культура // Актуальні проблеми. 2008. № 5. С. 461–494.
31. Гинзбург М. Я. Стиль и эпоха. Проблемы современной архитектуры. Москва: Государственное издательство, 1924. 238 с.
32. Штейнберг Я. А. До проекту Будівельного Інституту в м. Харкові // Будівництво. 1930. № 10–11. С. 283–288.

Рекомендовано до публікації д-р архітектури, проф. Буряк О. П.

Дата надходження рукопису 09.04.2019

Давідіч Тетяна Феліксівна, кандидат архітектури, доцент, кафедра основ архітектури, Харківський національний університет будівництва та архітектури, вул. Сумська, 40, м. Харків, Україна, 61002
E-mail: t.f.davidich@gmail.com